

EISEMANN GYÖRGY

Villányi László: Az alma íze

ORPHEUSZ, 1994

Jelenünk irodalomelméleti, kritikai törekvései számos esetben igen erős kifogásokat fogalmaznak meg az úgynevezett élményköltészettel szemben, mely egy alkotói személyesség erővonalai mentén, annak centrumából rendezi el a műalkotás minden lényegi vonását, így a mű nyelvi mivoltát is teljesen aláveti az alany megnyilvánulásának. Abban a feltételezésben alkot, hogy a nyelv nem több és más, mint olyan eszköz, mely az ő egyedüli akaratát szolgálja, ezért uralni véli jelentésadásainak — „üzenetének” — minden lehetséges perspektíváját. A kifogások e költői stratégiák kimerülését, korszerűtlenségét állítják, s a modernebbnek tartott, decentralizáltabb alkotásmódokat részesítik előnyben. Gadamer egyébként az élmény (Erlebnis) fogalmát a megélés (Erleben) szóból vezeti le, mely jelzi a közvetlenség jelentésárnyalatát (mellyel valamilyen átélt, tapasztalati történést rögzítünk) s annak maradandóságát. Az élmény fogalma így bizonyos önálló, a szubjektivitás által fenntartott jelentőségre tesz szert, belső életvonatkozást képez, mely egyszersemind immár az élet totalitásával kíván kapcsolatba kerülni, s művészi formája egy „végtelen egészt” reprezentál. Gadamer mindezt a jelenkori „tömeqlét”, az élet mechanizálódása elleni tiltakozás gesztusával hozza kapcsolatba (*Igazság és módszer*, Bp. 1984, 64–65.). De hangsúlyozza, hogy az élményművészet korszaka csak epizód a költészet történetében.

Villányi László lírája igen érdekes, esztétikailag is tanulságos, és fontos helyet foglal el a fentebbi viták által érintett, kétségkívül megkerülhetetlen területen. Az a benyomásunk, hogy egyrészt eltávolodik a létegeszt uralni kívánó, önmagát magaslati pozícióba — mintegy a poézis „tárgya” fölé — helyező élményköltészet esztétikájától. (Persze látnunk kell, nem csak ilyen élményköltészet képzelhető el, de ez más kérdés.) S e kiindulással újszerű, eredeti lehetőségeket kerít magának. Másrészt mégsem adja föl a megélés alanyiságát, a lírai énre vonatkozatható esélyeit. Mintha visszatérne tehát az „élmény” már nem megszokott, elsődleges jelentéséhez, közvetlen mivoltához. Anélkül, hogy ezzel bármilyen totalitásra, bármilyen végtelen „egész” megragadására törne, s hogy az élményt egyfajta egyetemes szféra szimbólumának, egyedi

revelációjának tartaná. (Mely törekvésnek egyébként szintén meglehet a létjogosultsága.) Sőt, talán legelső és leghangsúlyosabb benyomásaink közé tartozik verseinek nyomatékosan egyedi körben maradó tematizálása: az általánosító, a mindent átfogni akaró szemlélet kerülése, a személyesre összpontosító, de a személyest nem predikatív kiindulásnak minősítő emlékvilága, intim hangoltsága.

Ha azt a szót, esztétikai-filozófiai kategóriát keressük, amely termékeny kiindulópont lehet Villányi László költészetének átgondolásához, akkor a Kierkegaard óta elhíresült *ismétlés* fogalma juthat az eszünkbe. Persze nem e kifejezésnek a dán bölcselőnél kialakult tragikus fogantatású, sajátosan vallási távlata tekintetében, hanem sokat elemzett művészi vetületében, ezúttal pedig a megélés költőiségének fent említett gyakorlatában. *Az alma íze* lírájára úgy válik jellemzővé a múlt visszaidézése, hogy e gesztus nem pusztán a lírai alany rögzített, jelenbéli helyzetének melankolikus hátratekintése lesz, hanem magát az alányt teremtő állapotnak mutatkozik. Az ismétlés itt is szinte misztikus aktusként jelenik meg: létesülésében képzelhető el a lírai én öntudata és ezzel összefüggésben a megélés tapasztalata. Általa válik érzékelhetővé, sőt általa születik meg az én világa, amely így nem valamilyen külső időben, hanem az időt önmagában hordozóan bontakozik ki. Az ismétlés ezzel az egzisztenciára vetett pillantást teszi lehetővé: az válik benne élménnyé, ami újra megtörténik, vagy legalábbis magán hordozza a régmúlt jegyeit. Az „van”, ami ismét van; az idézhető, ami visszaidézhető; az a jelenbéli, amire emlékezni lehet. „Szeretek naponta végigmenni gyerekkorom / utcáin, s a boltban ugyanazon a nyelven / kérni: kenyeret, mint harminc év előtt” — vallja a *Korszerűtlen* című vers. „Még csak most vagy tizennyolc éves, / és tizennyolc év eltelt azóta, / hogy kimondtad: olyan jó veled” — így a *Mondat*. „Harminc év előtt gázolok, ujjaim közt kibuggyan az / iszap. Kagyló nyílik, sodródok különös lebegéssel. / Számban az alma íze: fölrobbant csillagok üzenete. Ismer valaki” — olvassuk a *Borotválkozás utánban*. Bergson szerint az emlékezés nem a szubjektum akarati gesztusa, hanem az életerő múltbéli, a tudat jelenéből kieső energiájának feltörése. Proust ebben látta a boldogságot, élete legszebb pillanatait. Villányi László lírájában érzünk valami hasonló asszociativitást — mintha nála a költészet maga is az időtartamok mozgását elindító gesztus volna: az „alma ízének” kötetcímmé emelt kiindulása szintén kissé a prousti mnemotechnikát idézi fel.

Az emlékező ismétlésnek a lírai ént konstituáló mivoltát jelzi, hogy témái gyakorta szinte tükörként jelennek meg, melyben az én önmagára döbbenhethet, önmagát érzékelheti. Olykor *expressis verbis* találkozunk a tükörmotívummal, összekötve az álom sokat eláruló hiedelmeivel (*Álomfejtés*); olykor a másik lény tekintete vagy otléte, esetleg elképzelése jelenti a tükröt, mely előtt a bensőség, a lélektartalom bontakozik. „Más álmában miként élek? Érintésem öröm / vagy fájdalom? Hogyan ébredez belőlünk?” — kérdezi az *Álmában* című darab. Mindez pedig úgy képez modern, érdekesen újszerű alanyiságot, hogy nem törekszik annak teljes decentralizálására, elbizonytalanítására, nyelvi feloldására. A megszokott, néha önmagukat túlélt ént formákon mégis túllép, noha nem erőlteti mindenáron az idevonatkozó esztétikai fejlemények és doktrínák némely — másutt termékeny, ám számára nyilván idegen — követelményét.

Villányi László költészetének e sajátossága — az álmot, az emléket az ismétlésszerű megélés szubjektivitásában reveláló jellege — erősen kötődik szülővárosához, Győr színtereihöz, olykor alakjaihoz. Személyessége ezer szállal szövődik össze környezetével — sőt, azt lehet mondani, ez a szemé-

lyesség nem más, mint a kettő viszonyának valamilyen eredendő formája. Itt is megfigyelhető tehát, hogy a „világban-léttől” függetlennek képzelt szubjektivitás idegen tőle. S egy eredendő egymásban-élés, a kölcsönös vonatkozások kapcsolatrendszere rajzolódik ki, mely a művekben a „világot” jelenti. Világ itt az, ami mintegy megelőzi szubjektív és objektív „szférák” merőben külsőleges reflexiókká hulló elkülönülését, s az együvé tartozó létezés formáját ölti magára. E „hangoltsággal” jelezhető a megélések otthonossága, melynek stílusa kerüli a harsány, áleredetiségben tetszelgő, divatszerű elemeket, de annál tartalmasabban, egyre mélyültebben és gazdagabb formákkal építkezik.

Örömmel vesszük, hogy a hivatalos elismerések (Radnóti-díj, Déry Tibor-díj) sem maradtak el a művészi színvonal mellől, melynek értékei immár a szerző negyedik kötetében jelentkeznek. Villányi László lírája a kortársi költészet azon alkotásai közé tartozik, melyek mind a hagyomány, mind pedig a legújabb törekvések felől megközelíthetők és értelmezhetők. E tulajdonsága szintén bizonyítja irodalomtörténeti szempontból is belátható jelentőségét.